

АНОТАЦІЯ

Калюжна Є.С. Забезпечення прав людини в Україні за матеріалами практики Європейського суду з прав людини. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Одеський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Одеса, 2024.

У дисертації висвітлено проблематика розгляду практики Європейського суду з прав людини як показника стану забезпечення людських прав в державах-учасниках Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (на прикладі України). Обґрунтовано типологію напрямів впливу практики Європейського суду з прав людини на різні правові системи (національні та наднаціональні) з виокремленням та детальною дескрипцією впливу на правозастосовну практику; впливу на національне законодавство; впливу на правову доктрину; впливу на правосвідомість, правову освіту та просвіту; впливу на функціонування громадянського суспільства; впливу на міжнародний престиж держави-учасниці Конвенції; впливу на розвиток європейського права.

Автором надано характеристику природі рішень страсбурзького Суду через призму: іманентності цій інституції міжнародного характеру, сприйняття його більшістю заявниками як «четвертої інстанції» (не зважаючи на його субсидіарний характер), особливості конвенційних норм (аксіологічний, лаконічний та імпліцитний характер), автономної інтерпретації положень Конвенції (з урахуванням її духу та мети), зв'язок між Конвенцією та національним правом; діалог з державами-членами Конвенції.

Відзначено, що значна кількість звернень осіб, що перебувають під юрисдикцією України до Європейського суду з прав людини, а також застосування Судом інститутів *well-established case-law of the Court* та пілотного рішення є тими чинниками, що дозволяють визначити стан

забезпечення людських прав та основоположних свобод в Українській державі.

Аналіз практики страсбурзького Суду дозволив встановити, що серед системних проблем забезпечення людських прав в Україні чільне місце займають наступні: надмірна тривалість невиконання рішень судів та відсутність ефективних засобів захисту від цього; надмірна тривалість (без належного обґрунтування) кримінального провадження та відсутність ефективних засобів захисту від цього; неналежні умови утримання осіб у місцях позбавлення волі та відсутність ефективних засобів захисту від цього; існування механізму відбування окремих кримінальних покарань (довічного позбавлення волі), що порушує право на заборону катувань, нелюдського та такого, що принижує людську гідність поводження; практики порушення принципу рівності та недискримінації.

З'ясовано, що подальша імплементація практики страсбурзького Суду передбачає необхідність вжиття комплексу заходів, які класифіковано за наступними напрямками: світоглядний (загальносоціальний), спрямований на концептуальне сприйняття загальних соціальних цінностей і принципів у національній правовій системі; нормативно-правовий, спрямований на перманентні зміни національного законодавства у межах вжиття заходів загального характеру за окремими рішеннями Європейського суду з прав людини у справах проти України, а також систематичний моніторинг зміни правових позицій Суду та превентивна зміна законодавства з удосконалення стандартів забезпечення людських прав; правозастосовний, спрямований на удосконалення судової (як судів системи судоустрою, так і органів конституційної юстиції) та адміністративної практики.

Констатовано, що системний аналіз науково-джерельної бази пізнання практики Європейського суду з прав людини як об'єкту імплементації у національну систему праву через удосконалення останньої вказує на недостатність комплексного вивчення вітчизняною правничою наукою Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики страсбурзького суду як фактору удосконалення національного права.

Встановлено, що українське правознавство переважно зосереджує увагу на імplementації правоположень цього Суду за окремими статтями Конвенції.

Запропоновано класифікувати наукові роботи за об'єктом гносеології на низку груп: 1) наукові роботи, у яких розкривається сутність і зміст людських прав у їх розумінні західною (європейською) культурою (мають методологічне та пропедевтичне призначення); 2) наукові роботи, у яких розкриваються людські права через призму діяльності Європейського суду з прав людини: наукові праці, присвячені проблематиці забезпечення окремих людських прав; наукові праці, присвячені проблематиці окремих аспектів діяльності Європейського суду з прав людини у контексті окремих напрямів, у тому числі й виконання рішень Суду (вказують стан забезпечення людських прав та відповідно можливі напрями удосконалення відповідної діяльності).

Встановлено, що методологічний інструментарій забезпечення прав людини в Україні за матеріалами практики страсбурзького суду включає три складові: 1) методологічні принципи (забезпечують повноту і достовірність отриманих знань) – це принципи всебічності та об'єктивності; 2) методологічні підходи (визначають напрям наукової думки дослідника та її акцентування на окремих аспектах пізнаваного явища) – аксіологічний, герменевтичний, системний, історичний та порівняльно-правовий підходи; 3) методи пізнання (безпосередній інструментарій, що забезпечує отримання інформації про пізнаване явище) – логічні методи синтезу та аналізу, а також статистичний метод.

Наголошено, що методологічне значення має соціокультурна природа права, що впливає на сприйняття змісту людських прав та виступає чинником важливості використання аксіологічного та герменевтичного підходів. За основу вивчення предмету дослідження обрано розуміння людських прав, що відображено у Загальній декларації прав людини.

Встановлено, що не зважаючи на переважно «внутрішньодержавний» характер вирішуваних Європейським судом з прав людини справ, а також обов'язковість рішень суто для держави – сторони справи, через іманентність страсбурзькому Суду міжнародного характеру, його функціонування на

підставі міжнародного договору є чинниками впливу правоположень, викладених у практиці Суду, на національну правову систему держав-учасниць Ради Європи

Акцентовано увагу на тому, що фактором значимості та впливовості рішень Європейського суду з прав людини на стан забезпечення людських прав і основоположних свобод на національному рівні є сприйняття його як «четвертої інстанції» (хоча цей Суд має субсидіарний характер по відношенню до органів правосуддя держав-учасниць Конвенції).

Обґрунтовано, що чинниками розгляду рішень Європейського суду з прав людини як таких, що впливають на національне право, є аксіологічний, лаконічний та імпліцитний характер норм Конвенції, які обумовлюють необхідність інтерпретації приписів цього міжнародного договору. Інструментами, які сприяють виконанню функції впливу практики Суду на підвищення стандартів забезпечення людських прав на національному рівні є: тлумачення положень Конвенції з урахуванням її духу та мети (у тому числі й використовуючи автономну інтерпретацію); зв'язок між Конвенцією та національним правом; діалог з державами-членами Конвенції (у тому числі і для встановлення наявності чи відсутності консенсусу регулювання проблемних відносин).

Визначено, що особливості конвенційних норм обумовлюють потребу розгляду практики Суду як невід'ємної частини Конвенції, що розкриває зміст імпліцитних норм міжнародного договору, передбачаючи зобов'язання для національної влади держав-учасниць Ради Європи. Саме через практику Суду органи публічної влади з'ясовують зміст стандартів забезпечення людських прав, закріплених у Конвенції, які мають бути імплементовані у національне право.

Обґрунтовано, що прецедентна практика Європейського суду з прав людини являє собою систему тих рішень Суду, у яких сформульовано *ratio decidendi* та які є обов'язковими як для страсбурзького Суду, так і для держав-учасниць Конвенції при розв'язанні аналогічних справ. Формальність,

нормативність, обов'язковість і стабільність, що іманентні *radio decidendi*, викладених у рішеннях Європейського суду з прав людини роблять можливим слідування принципу *stare decisis* та визнання практики Суду прецедентами.

Констатовано, що низка факторів, у тому числі й історичний чинник, визначають наявність низки проблем, що обумовлюють низький рівень забезпечення людських прав та засадничих свобод в Українській державі. Водночас, прагнення реалізувати європейський вектор розвитку, ставши складовою Європейського Союзу, обумовлює потребу удосконалення діяльності із забезпечення прав і свобод людини, привівши її у відповідність до європейських стандартів, зокрема і тих, що сформовані у межах Ради Європи.

Наголошено на тому, що будучи фактором забезпечення реалізації іманентної конвенційним нормам аксіологічної складової, практика Європейського суду з прав людини здійснює комплексний вплив на національні правові системи держав-учасниць Ради Європи. Водночас, практика Європейського суду з прав людини впливає не тільки на національне право держав-учасниць Конвенції, але і на формування загальноєвропейського розуміння людських прав та стандартів забезпечення людських прав.

Ключові слова: аксіологічний підхід, герменевтичний підхід, верховенство права, Європейський суд з прав людини, забезпечення прав людини, імплементація практики Європейського суду з прав людини, Конвенція з прав людини та основоположних свобод, методологія права, права людини, практика Європейського суду з прав людини.

SUMMARY

Kaliuzhna Ye. S. Ensuring Human Rights in Ukraine Based on the European Court of Human Rights' Practice's Materials. – Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree, specialty 081 – Law. – Odesa State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Odesa, 2024.

The dissertation covers the issues of considering the practice of the European Court of Human Rights as an indicator of the state of human rights protection in the states-parties to the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (using the example of Ukraine). The typology of the European Court of Human Rights' practice's influence on various legal systems (national and supranational) with a distinction and detailed description of the influence on law enforcement practice; impact on national legislation; impact on legal doctrine; impact on legal awareness and legal education; impact on the civil society functioning; influence on the international prestige of the state-party to the Convention; impact on the development of European law, is substantiated.

The author characterizes the nature of the Strasbourg Court's decisions through the prism of: the immanence of an international character to this institution, its perception as a “fourth instance” by the majority of applicants (regardless of its subsidiary nature), the peculiarities of the conventional norms (axiological, laconic and implicit nature), autonomous interpretation of the Convention provisions (taking into account its spirit and purpose), the relations between the Convention and national law; dialogue with member states of the Convention.

It was noted that a significant number of appeals by people under the jurisdiction of Ukraine to the European Court of Human Rights, as well as the application by the Court of well-established case-law of the Court institutions and the pilot decision are the factors that allow determining the human rights and fundamental freedoms implementation state in the Ukrainian state.

The analysis of the Strasbourg Court practice made it possible to establish that among the systemic problems of ensuring human rights in Ukraine, the following occupy a prominent place: excessive duration of non-execution of court decisions and lack of effective means of protection against this; excessive duration (without proper justification) of criminal proceedings and lack of effective means of protection against this; improper conditions of detention of persons in places of deprivation of liberty and lack of effective means of protection against this; the existence of a mechanism for serving certain criminal punishments (life imprisonment) violating the right to torture prohibition, inhuman and degrading treatment; practices that violate the principle of equality and non-discrimination.

It was found that the further implementation of the Strasbourg Court practice involves the indispensability to take a set of measures that are classified according to the following directions: worldview (general and social), aimed at the conceptual perception of general social values and principles in the national legal system; normative and legal, aimed at permanent changes in national legislation within the scope of taking measures of a general nature according to individual decisions of the European Court of Human Rights in cases against Ukraine, as well as systematic monitoring of changes in the Court's legal positions and preventive changes in legislation to improve human rights standards; law enforcement, aimed at improving judicial (both courts and constitutional justice agencies) and administrative practice.

It was established that the systematic analysis of the scientific and source base of knowledge of the European Court of Human Rights practice as an object of implementation into the national legal system through the improvement of the latter indicates the insufficiency of the comprehensive study of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the Strasbourg Court as a factor of improvement of national law by domestic jurisprudence. It was ascertained that the Ukrainian jurisprudence mainly focuses on the implementation of the legal provisions of this Court under individual articles of the Convention.

It is proposed to classify scientific papers according to the object of epistemology into a number of groups: 1) scientific papers revealing the essence and content of human rights as understood by Western (European) culture (have a methodological and propaedeutic purpose); 2) scientific papers in which human rights are revealed through the prism of the activities of the European Court of Human Rights: scientific papers devoted to the issue of ensuring certain human rights; scientific papers devoted to the problems of certain aspects of the European Court of Human Rights activity in the context of certain areas, including the implementation of the Court's decisions (indicate the state of ensuring human rights and, accordingly, possible areas of the relevant activity improvement).

It was established that the methodological tools for ensuring human rights in Ukraine based on the materials of the Strasbourg court practice includes three components: 1) methodological principles (ensure the completeness and reliability of the knowledge obtained) are the principles of comprehensiveness and objectivity; 2) methodological approaches (determine the direction of the researcher's scientific thought and its emphasis on certain aspects of the known phenomenon) - axiological, hermeneutic, systemic, historical and comparative legal approaches; 3) methods of cognition (direct tools ensuring obtaining information about the phenomenon cognized) - logical methods of synthesis and analysis, as well as statistical methods.

It is emphasized that the social and cultural nature of law has a methodological significance affecting the perception of the human rights content and acts as a factor in the importance of using axiological and hermeneutic approaches. Understanding of human rights, reflected in the Universal Declaration of Human Rights, is chosen as the basis of the study of the research subject.

It was established that regardless of the predominantly "domestic" nature of the cases decided by the European Court of Human Rights, as well as the binding nature of the decisions purely for the state - the parties to the case, due to the immanence of international nature to the Strasbourg Court, its functioning on the basis of an international treaty are factors influencing legal provisions, laid down in

the Court practice, on the national legal system of the member states of the Council of Europe.

Attention is focused on the fact that a factor of the significance and influence of the European Court of Human Rights decisions on the state of ensuring human rights and fundamental freedoms at the national level is its perception as a “fourth instance” (although this Court has a subsidiary character in relation to the judiciary of the states-parties to the Convention).

It is substantiated that the factors of consideration of the European Court of Human Rights decisions as affecting national law are the axiological, laconic and implicit nature of the Convention norms determining the necessity to interpret the provisions of this international treaty. The tools contributing to the performance of the function of the influence of the Court’s practice on raising the standards of ensuring human rights at the national level are: interpretation of the Convention provisions taking into account its spirit and purpose (including using autonomous interpretation); the relationship between the Convention and national law; dialogue with states-members to the Convention (including establishing the presence or absence of consensus on the regulation of problematic relations).

It was determined that the specifics of the convention norms determine the necessity to consider the Court’s practice as an integral part of the Convention revealing the content of the implicit norms of the international treaty, providing obligations for the national authorities of the member states of the Council of Europe. It is through the practice of the Court that public authorities find out the content of the standards for ensuring human rights enshrined in the Convention that should be implemented into national law.

It is substantiated that the precedent practice of the European Court of Human Rights represents a system of those decisions of the Court in which the *ratio decidendi* is formulated and which are binding both for the Strasbourg Court and for the member states of the Convention when resolving similar cases. The formality, normativity, obligation and stability inherent in the *ratio decidendi* set out in the

decisions of the European Court of Human Rights make it possible to follow the principle of stare decisis and recognize the Court practice as precedents.

It was established that a number of factors, including the historical factor, determine the presence of a number of problems that conditioning the low level of human rights and fundamental freedoms implementation in the Ukrainian state. At the same time, the desire to realize the European vector of development, becoming a component of the European Union, determines the necessity to improve the activity of ensuring human rights and freedoms, bringing it into line with the European standards, in particular those formed within the framework of the Council of Europe.

It is emphasized that, being a factor in ensuring the implementation of the axiological component immanent in the conventional norms, the practice of the European Court of Human Rights exerts a complex influence on the national legal systems of the member states of the Council of Europe. At the same time, the practice of the European Court of Human Rights affects not only the national law of the states that are parties to the Convention, but also the formation of a pan-European understanding of human rights and standards for ensuring human rights.

Key words: axiological approach, hermeneutic approach, rule of law, European Court of Human Rights, human rights ensuring, the European Court of Human Rights practice implementation, Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, methodology of law, human rights, European Court of Human Rights practice.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Калюжна Є.С. Вплив практики Європейського суду з прав людини на національну систему України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2021. Вип. 64. С.32-37. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.5>

2. Калюжна Є.С. Законодавчі ініціативи щодо вирішення проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки..* 2021. Т. 32 (71). № 6. С. 59-63. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/09>

3. Калюжна Є.С. Джерела адміністративного права: пропедевтичний аспект. *Нове українське право.* 2021. Вип. 4. С. 213-218. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.32>

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Kaliuzhna Y.S. European Court of Human Rights Practice as a Source of Law. *Journal of International Legal Communication.* 2021. № 1(1). P. 81-90.

2. Kaliuzhna Y.S, Denysova A.V., Blaga A.B., Makovii V.P. The Right to a Fair Trial: the ECtHR Case-Law and Its Implementation in the Ukrainian Judiciary. *Prawo i Więź.* 2022. № 2 (40). P.109-127. **(Зарубіжне фахове видання, включене до науково-метричної бази Scopus)**

Праці апробаційного характеру:

1. Калюжна Є.С. Деякі особливості застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні. Правовий дискурс: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (м. Черкаси, 12 жовтня 2021 року). Черкаси: Видавець Третяков О. М., 2021. С. 51-54.

2. Калюжна Є.С. Деякі питання виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (м. Одеса, 22 жовтня 2021 року). Одеса: ОДУВС, 2021. С. 95-98.

3. Калюжна Є.С. Реалізація рішень Європейського суду з прав людини в Україні. Взаємодія поліції з населенням на засадах партнерства: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали науково-практичного круглого столу (м. Одеса, 25 листопада 2021 року). Одеса: ОДУВС, 2021. С. 49-50.

4. Калюжна Є.С. Джерела адміністративного права. Актуальні питання адміністративного права та процесу: матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Маріуполь, 3 грудня 2021 року). Маріуполь, 2021. С. 116-121.

5. Калюжна Є.С. Проблематика виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22 березня 2023 року). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 295-297.